

Н. В. ФЕДОРЧЕНКО. ПРАВОВА ПРИРОДА ЗОБОВ'ЯЗАНЬ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ ПРИ НАДАННІ ПОСЛУГ З ГРОМАДСЬКОГО ХАРЧУВАННЯ

Здійснено аналіз правової природи зобов'язань, які виникають при наданні послуг громадського харчування, дається правова характеристика даної групи зобов'язань.

Ключові слова: послуга, громадське харчування, ресторан, надання послуг громадського харчування, заклад громадського харчування.

В статье проводится анализ правовой природы обязательств, которые возникают при предоставлении услуг общественного питания, дается правовая характеристика данной группы обязательств.

Ключевые слова: услуга, общественное питание, учреждение общественного питания.

The article analyzes the legal nature of obligations that arise in the provision of catering services, provides a legal description of the group obligations.

Key words: service, catering, catering establishment.

В Україні за останній час з'являються все нові і нові заклади громадського харчування. Коло споживачів послуг, які надаються цими закладами, розширюється з кожним роком. Але, як не дивно, дослідження цивільно-правових проблем надання послуг закладами громадського харчування не були предметом дослідження сучасних українських вчених. Лише під час існування Радянського Союзу було захищено дві кандидатські дисертації І.Н. Садикивим¹ та А.Д. Тимофеевою², предметом дослідження яких були цивільно-правові проблеми регулювання діяльності державних підприємств громадського харчування. Не применшуючи значення проведених радянськими науковцями досліджень, все ж таки потрібно констатувати факт змін, які відбулися в нашому суспільстві та вплинули на зміст зобов'язальних відносин, які виникають в сфері громадського харчування.

Розвиток громадського харчування на початку 90-х років став підставою для прийняття в Україні Правил роботи підприємств громадського харчування, які були затверджені наказом Міністерства зовнішніх економічних зв'язків України від 3 липня 1995 р. № 129³.

Пункт п.1.2. Правил встановлював, що торговельно-виробнича діяльність (громадське харчування) регулюється постановою Кабінету Міністрів України від 08.02.95 № 108 «Про Порядок заняття торговельною діяльністю і правила торговельного обслуговування населення»⁴, наказом Міністерства зовнішніх економічних зв'язків України від 28.12.94 № 237 «Про затвердження Правил продажу продовольчих товарів»⁵. Відповідно до п.1.5. Правил господарюючий суб'єкт повинен мати необхідні виробничі, торговельні та побутові приміщення, а також обладнання для приготування та реалізації (відпуску) їжі. Правила також визначали основні засади організації виробництва і реалізації продукції. Із зазначеного можна було б зробити висновок, що діяльність в сфері громадського харчування визнавалася торговельно-виробничою, а відносини, які виникали між споживача-

© ФЕДОРЧЕНКО Наталія Володимирівна – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри Київського університету туризму, економіки і права

ми та закладами громадського харчування засновувалися на договорі купівлі-продажу.

В той же час Правила виділяли наступні види послуг, які надавалися підприємствами громадського харчування: організація обслуговування споживачів (самообслуговування, обслуговування офіціантами, комбінований), попереднє сервірування столів по спрощеній чи повній формі в залежності від типу підприємства громадського харчування та класу; збереження речей відвідувача (споживача) у гардеробі. Тобто, крім продажу та виробництва продуктів харчування надавалися послуги з обслуговування споживача, а також зберігання його речей.

Наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції за № 219 від 24.07.2002 були затверджені нові Правила роботи закладів (підприємств) ресторанного господарства⁶.

Як бачимо, термін «громадське харчування» був замінений на термін «ресторанне господарство», під яким розуміється вид економічної діяльності суб'єктів господарської діяльності щодо надавання послуг відносно задоволення потреб споживачів у харчуванні з організуванням дозвілля або без нього. Із зазначеного можна було зробити висновок про те, що основний зміст цивільних правовідносин, які виникають між споживачами та закладами ресторанного господарства, є різні види послуг.

В той же час, визначаючи поняття «заклад ресторанного господарства», Правила спростовують цей висновок. Під цим суб'єктом розуміють організаційно-структурну одиницю у сфері ресторанного господарства, яка здійснює виробничо-торговельну діяльність: виробляє і (або) готує, продає і організовує споживання продукції власного виробництва і закуплених товарів, може організовувати дозвілля споживачів. При цьому суб'єкти підприємницької діяльності у сфері ресторанного господарства для заняття торговельною діяльністю можуть мати також дрібнороздрібну торговельну мережу.

Отже, ми знову повертаємося до Правил роботи підприємств громадського харчування (1995 р.), які також виділяли два види діяльності закладів громадського харчування – надання послуг та продаж продуктів харчування.

Слід зазначити, що назва такого виду діяльності, як «ресторанне господарство», навряд чи точно відображає статус такого суб'єкта, оскільки Правила надалі поділяють заклади (підприємства) ресторанного господарства за типами: фабрики-заготівельні, ресторани, бари, кафе, їдальні, закусочні, буфети, магазини кулінарних виробів, кафетерії. Отже, не всі «ресторанні заклади» є ресторанами. Також є проблематичним найменування таких суб'єктів закладами, враховуючи те, що у законодавчих актах України ними іменують окремі види організаційно-правових форм юридичних осіб. Відповідно до Державного класифікатора «Класифікація організаційно-правових форм господарювання», який затверджений наказом від 28.05.2004 № 97 Державного комітету з питань технічного регулювання та споживчої політики, заклади є однією із організаційно-правових форм господарювання. Окрім цього, зазначену господарську діяльність мають право здійснювати і фізичні особи-підприємці, яких не можна визнати ані закладами, ані підприємствами⁷.

Не дивлячись на те, що Правила виділяють такі види послуг, як задоволення потреб споживачів у харчуванні та організації дозвілля, цей нормативний акт не визначає зміст цих послуг. Загалом можна говорити лише про методи обслугову-

вання споживачів, до яких відноситься: самообслуговування, обслуговування офіціантами, комбінований із сервірування столів. Але вартість таких послуг не можна виділити окремо від продукції, яку придбаває споживач. Це стосується і послуг із зберігання речей споживачів у гардеробі. Виключенням із цього правила є надання закладами ресторанного господарства додаткових послуг, які вказуються в прейскуранті на послугу (п.3.6. Правил).

На перший погляд питання визначення правової природи відносин між споживачем та закладом громадського харчування є для споживача не таким важливим. Адже існують змішані договори.

Відповідно до ч. 2 ст. 628 ЦК сторони мають право укласти договір, в якому містяться елементи різних видів договорів (змішаний договір). До відносин сторін у змішаному договорі застосовуються у відповідних частинах положення актів цивільного законодавства про договори, елементи яких містяться у змішаному договорі, якщо інше не встановлено договором або не випливає із суті змішаного договору. Але чи можна виділяти та застосовувати до відносин з ресторанного обслуговування окремо норми ЦК, які регулюють договір купівлі-продажу, договір надання послуг, договір зберігання. Як на наш погляд, то ні, оскільки навряд чи можливо встановити окрему оплату за сервірування столу, обслуговування офіціантами, надання послуг із зберігання речей у гардеробі, організації дозвілля (виконання музичних творів, користування танцювальним майданчиком тощо).

В Україні послуги з громадського харчування (ресторанного господарства) відносяться до торговельної діяльності. Постановою Кабінету Міністрів України від 15 червня 2006 р. № 833 затверджений Порядок провадження торговельної діяльності та правила торговельного обслуговування населення. Цей Порядок визначає загальні умови провадження торговельної діяльності, основні вимоги до торговельної мережі, мережі закладів ресторанного господарства і торговельного обслуговування громадян. Відповідно до п. 3 Порядку торговельна діяльність провадиться суб'єктами господарювання у сфері роздрібної та оптової торгівлі, а також ресторанного господарства⁸.

Отже, із цього можна зробити висновок, що при здійсненні діяльності з ресторанного господарства виникають відносини договору купівлі-продажу. Але чи тільки одну мету – придбання у власність страви, яка готується у закладах ресторанного господарства, має споживач. Як на наш погляд, ні.

Неможливість застосування норм ЦК, які регулюють відносини купівлі-продажу, спростовують і Правила. Так, відповідно до п. 3.8. Правил, у разі відмови замовника від обслуговування в день проведення заходу він зобов'язаний викупити замовлену продукцію, яка не може бути продана іншим споживачам. Глава 54 ЦК не надає безумовне право відмовитися покупцю від договору, окрім випадків порушення продавцем своїх зобов'язань. За договором купівлі-продажу існує обов'язок покупця прийняти товар, крім випадків коли він має право вимагати заміни товару або має право відмовитися від договору купівлі-продажу.

Законодавство і наука цивільного права проводять кілька специфічних класифікацій договорів за різними критеріями, згідно з якими виділяються і такі види договорів, як «чисті», змішані й комплексні договори⁹. Під комплексними договорами А.О. Собчак розуміє договори, які породжують два або більше різних зобов'язань, які мають єдину господарську мету і групуються навколо одного з

них, яке є основним. До комплексних договорів автор відносив договір підяду на капітальне будівництво, де окрім зобов'язання з виконання підрядних робіт, виникає низка суміжних зобов'язань (із надання замовником різних послуг підряднику, з оренди будівель, зберігання будівельних матеріалів і конструкцій, надання транспорту для перевезення працівників тощо). Виникнення комплексних договорів пов'язується автором з багатогалузевий характер регулювання зазначених відносин¹⁰.

Порівнюючи змішані та комплексні договори Р.А. Лідовець відмічає, що змішаний договір може породжувати лише одне зобов'язання. Комплексним є договір, умови якого базуються на нормах та інститутах різних галузей права (наприклад, цивільного і адміністративного, трудового тощо). Комплексний договір породжує два і більше різних зобов'язань, які мають єдину господарську мету і групуються навколо одного з них, яке є основним. Основною метою укладення змішаного договору є досягнення єдиної кінцевої мети без подрібнення правового регулювання шляхом укладення декількох договорів. Поєднання різних елементів у змішаному договорі не може мати механічний характер, воно повинно бути органічним, взаємодоповнюючим, мати специфічну мету договору. Умови, які взаємо виключають одна одну, не можуть бути присутніми у змішаному договорі¹¹.

С. М. Бервено відзначає, що комплексні договори взаємно пов'язані зі змішаними договорами. Змішаний договір може розглядатися як необхідна проміжна стадія в процесі виникнення нових видів договорів, не має якостей самостійного цивільно-правового інституту і спеціальних норм, присвячених його регламентації. Комплексний договір є продуктом (результатом) розвитку змішаного договору в новий інститут цивільного права, а тому має спеціальні норми (як цивільно-правові, так і адміністративно-правові), присвячені його регламентації¹².

З такою думкою навряд чи можна погодитися однозначно. Якщо у комплексних договорах відносини регулюються різними галузями права, то у змішаних договорах вони регулюються нормами цивільного права, але щодо різних типів договорів. Не будь-який змішаний договір може стати основою для створення нового, не поіменованого у цивільному праві договору. На практиці завжди буде існувати потреба в укладенні змішаних договорів, як єдиного правового документу, який буде регулювати різні типи договорів.

Повертаючись до договору підяду, який А.О. Собчак характеризував як комплексний договір, зазначимо, що відповідно до цього договору одна сторона (підрядник) зобов'язується на свій ризик виконати певну роботу за завданням другої сторони (замовника), а замовник зобов'язується прийняти та оплатити виконану роботу (ст. 837 ЦК). Підрядник зобов'язаний виконати роботу, визначену договором підяду, із свого матеріалу і своїми засобами, якщо інше не встановлено договором (ст. 839 ЦК). Головна мета цього договору – це виготовлення, обробка, переробка, ремонт речі. При цьому матеріали з яких виготовляється нова річ не є предметом договору купівлі-продажу, який повинен укладати підрядник та замовник. Головний зміст цього зобов'язання полягає у створенні (переробці) певної речі. Тобто у роботі, а не в матеріалах, із яких виготовляється ця річ.

М.І. Брагинский з цього приводу зазначає, що договір, який не регулює ведення робіт по створення результату – це договір купівлі-продажу. І навпаки, коли

договір включає не тільки передачу у власність (господарське відання, оперативне управління), але і створення речі, цей договір повинен розглядатися як підряд¹³.

Метою договору між закладом ресторанного господарства та споживачем є не тільки придбання у власність страви, але і сервіровка та прибирання столу, обслуговування офіціантом, можливість споживання їжі (напоїв) у закладі ресторанного обслуговування. Тому первинним у цих відносинах є отримання послуг споживачем.

Чітку концепцію визначення правової природи відносин, які виникають між замовником та закладом громадського харчування, має законодавство Російської Федерації. Урядом РФ прийняті Правила надання послуг з громадського харчування (в редакції від 10.05.2007 № 276). Найменування цього нормативного акту дає підставу для однозначного висновку щодо правових відносин, які виникають між споживачем та суб'єктом господарювання, який надає послуги з громадського харчування¹⁴.

ЦК встановлює правила щодо регулювання на рівні закону наступних відносин, які виникають за договором надання послуг: зміни обов'язку замовника щодо оплати виконавцеві плати у випадку, якщо неможливість виконання договору виникла з вини замовника (ст. 903 ЦК); порядок, підстави та наслідки розірвання договору (ст. 907 ЦК). В той же час Правила роботи закладів (підприємств) ресторанного господарства регулюють ці відносини.

Пункт 3.8. Правил встановлює, що при прийманні попереднього замовлення на обслуговування суб'єкти господарської діяльності зобов'язані гарантувати виконання його замовлення в узгоджені із замовником строки. У разі відмови замовника від обслуговування в день проведення заходу він зобов'язаний викупити замовлену продукцію, яка не може бути продана іншим споживачам. Відносини, які регулює зазначена норма, можна характеризувати як відносини з розірвання договору шляхом односторонньої відмови замовника (споживача) від договору. Але таке право може надаватися замовнику лише законом.

Відповідно до ст. 762 ЦК РФ замовнику надається право відмовитися від виконання договору відплатного надання послуг при умові оплати виконавцю фактично понесених витрат¹⁵. Що ж стосується пункту 3.8. Правил, то замовник відшкодовує тільки вартість замовленої продукції. Але, заклад громадського харчування може понести і інші витатки, пов'язані із виконанням замовлення, зокрема, оформлення зали, спеціального сервірування столів та інших послуг. Тому потрібно сприйняти правові підходи до регулювання відносин, які виникають у випадку відмови замовника від послуг, які встановлені ст. 762 ЦК РФ.

Підводячи підсумки можна зробити наступні висновки:

1. В законодавстві України не існує чіткої концепції визначення правової природи відносин, які виникають між суб'єктом господарювання, який здійснює обслуговування у сфері громадського харчування, та споживачем.

2. Правила роботи підприємств громадського харчування (1995 р.) та Правила роботи закладів (підприємств) ресторанного господарства (2002 р.) виділяли два види зобов'язальних відносин, які виникали в сфері громадського харчування: продаж продуктів харчування та надання послуг (з обслуговування споживача, сервірування столу, зберігання речей, надання розважальних послуг тощо)

3. Вважаємо недоречним заміни терміну «громадське харчування» на «ресто-

ранне господарство», оскільки окрім ресторанів такий вид економічної діяльності, як надання послуг в сфері громадського харчування здійснюють не тільки ресторани, але кафе, їдальні, закуочні, буфети, магазини кулінарних виробів, кафетерії.

4. До суб'єктів, які мають право здійснювати діяльність ресторанного господарства, Правила роботи закладів (підприємств) ресторанного господарства відносять підприємства та заклади. Вважаємо, що такі послуги можуть надавати не тільки такі види організаційно-правових юридичних осіб, як підприємства та заклади, але і непідприємницькі юридичні особи, а також юридичні особи публічного права. Тому пропонуємо у Правилах замінити термін «заклад (підприємство) ресторанного господарства» на суб'єкт господарювання.

5. Зобов'язання, які виникають між суб'єктами господарювання щодо організації громадського харчування не можна визнати змішаним видом договору, який регулює відносини з продажу продуктів харчування та надання послуг (сервірування столу, обслуговування офіціантами, надання послуг із зберігання речей у гардеробі, організації дозвілля, тощо). Головною метою такого договору є не придбання у власність продуктів харчування, а саме отримання послуг громадського харчування.

6. Правила роботи закладів (підприємств) ресторанного господарства не можуть регулювати порядок та наслідки розірвання договору з надання послуг громадського харчування, оскільки відповідно до ст. 907 ЦК ці відносини регулюються договором або законом.

1. *Садиков И.Н.* Правовое регулирование общественного питания: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1967 – 18 с. 2. *Тимофеева А.Д.* Гражданско-правовое регулирование организации и деятельности предприятий общественного питания: Автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук. – Свердловск 1979. – 15 с. 3. *Про затвердження* Правил роботи підприємств громадського харчування: наказ Міністерства зовнішніх економічних зв'язків України від 3 липня 1995 р. за № 129; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 20.07.1995 р. за № 230/766 [Електронний ресурс] / Міністерство зовнішніх економічних зв'язків України. – К.: CD-вид-во «Інформтехнологія» Нормативні Акти України, 2008. 4. *Про Порядок* заняття торговельною діяльністю і правила торговельного обслуговування населення: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 лютого 1995 р. за № 108 [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – К.: CD-вид-во «Інформтехнологія» Нормативні Акти України, 2008. 5. *Про затвердження* Правил продажу продовольчих товарів: наказ Міністерства зовнішніх економічних зв'язків України від 28 грудня 1994 р. за № 237; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 17.01.1995 за № 9/545 [Електронний ресурс] / Міністерство зовнішніх економічних зв'язків України. – К.: CD-вид-во «Інформтехнологія» Нормативні Акти України, 2008. 6. *Про затвердження* Правил роботи закладів (підприємств) ресторанного господарства: наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції від 24 липня 2002 р. за № 219; зареєстровано в Міністерстві юстиції України від 20.08.2002 р. за № 680/6968 / Офіційний вісник України. – 2002. – № 34. – Ст. 1633. 7. *Про затвердження* національних стандартів України, державних класифікаторів України, національних змін до міждержавних стандартів, внесення зміни до наказу Держспоживстандарту України від 31 березня 2004 р. N 59 та скасування нормативних документів: наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28 травня 2004 р. за № 97 [Електронний ресурс] / Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики. – К.: CD-вид-во «Інформтехнологія» Нормативні Акти України, 2008. 8. *Про затвердження* Порядку провадження торго-

вельної діяльності та правил торговельного обслуговування населення: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 червня 2006 р. за № 833 / Офіційний вісник України. – 2006. – № 25. – Ст. 1818. **9.** Дзера О.В. Договірне право України. Загальна частина / Т.В. Боднар, О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова та ін.; за ред. О.В. Дзери. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 345. **10.** Собчак А.А. Смешанные и комплексные договоры в гражданском праве // Советское государство и право. – 1989. – №11. – С. 61-65. **11.** Лідовець Р.А. Змішані договори в цивільному праві України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Л., 2005. – 19 с. **12.** Дзера О.В. Цит. праця. – С. 361. **13.** Брагинский М.И. Договор подряда и подобные ему договоры. – М.: Статут, 1999. – С. 30-31. **14.** Об утверждении Правил оказания услуг общественного питания: Постановление Правительства Российской Федерации от 15 августа 1997 г. под № 1036 (в ред. Постановлений Правительства РФ от 21.05.2001 № 389, от 10.05.2007 № 276) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.consultant.ru/online/base/?req=doc;base=LAW;n=68257> **15.** Гражданский кодекс Российской Федерации. С постатейным приложением материалов практики Конституционного суда РФ, Верховного Суда РФ, Высшего Арбитражного Суда РФ / (сост. Д. В. Мурзин). – М.: НОРМА, 2001. – 1200 с.